

נולדתי 1925 בעיירה אושיק. אבא אברהם מוצאו מן העיר פולאניץ ואמא רחל מן העיירה אושיק שעל-יד סנדומיץ

ב 1938 הרגשנו שהמלחמה מתקרבת. העיר שבא גרנו, הייתה מקום אסטרטגי. החלו לבנות גשר בעיר, כמעבר לגליציה. יצאה הוראה מהעירה, שכל ראש משפחה חייב לתת שבוע עבודה ללא תשלום למאמץ המלחמתי. לא נתתי לאבא ללכת לעבודה והלכתי במקומו. הייתי בערך בן 15. לעירייה לא היה חשוב מי הגיע לעבודה, העיקר שהגיע מישהו. עבדתי בהובלת עגלות חול, ועמי היו רק יהודים. את החול העברנו לעגלות גדולות, שהסיעו אותו הלאה. העבודה הייתה קשה.

את העבודה אירגן מהנדס גרמני. והוא נתן הוראה לתקוע עמודים לאורך הגשר על מנת לסמנו בצבעי אדום לבן. הפולנים לא הבינו, שהסימון הוא בכדי שהגרמנים יוכלו להפציץ את הגשר בשעת מלחמה ולמנוע בריחת כוחות צבא פולנים לעבר גליציה. המהנדס היה גרמני מקומי, שגר בכפר בשם ניקולאי, כפר גרמני בפולניה. אנשי הכפר היו אנשים טובים ולא היו לנו שום בעיות איתם. היינו קשורים איתם ביחסי מסחר. העיקר, המלחמה פרצה. הסבירו לאוכלוסיה שברובה הייתה נוצרית ומיעוטה יהודית - איך להתגונן בפני גאז באמצעים פרמיטיביים, כגון ממחטות רטובות וסודה לשתייה. ההוארות לגבי ההתנהגות במלחמה היו שוות לכל האוכלוסיה. תוך זמן קצר התחילו להפציץ את העיירה. כשניאו האווירונים, קראו הפולנים: "אלו שלנו", אנחנו, כל המשפחה הסתתרנו בשדה תבואה, לא רחוק מהבית, עד גמר ההפצצה, אז חזרנו. הבית לא ניזוק. תוך שבועיים הגיעו הגרמנים לאזורנו. אני זוכר יום אחד, בשבת, החלו האנשים לצעוק "התקפת גז", אז הרגשתי מהי פסיכזה. אנשים החלו לרוץ, וולצעוק: "אני מריח". והחלו שמים ממחטות רטובות על הפנים. ראינו ענן אבק ובאמת חשבנו שזה גזלפתע יצאו מהענן

כ - 30 טנקים גרמניים שנעו לכיוון הגשר, אותו רצו להרוס וליצור מלכודת לכוחות הפולנים הנסוגים. כשבועיים לאחר מכן, לפני ראש השנה, אבא מעיר אותי ל"סליחות", הלכנו לבית הכנסת, בדרך חזרה הביתה ראינו, שהצבא הפולני זורם ברחוב העיירה, אבא אמר שאנו צריכים לברוח מיד, ושהו זוכר את מלחמת העולם הראשונה. ידעתי שאבא יודע מהי מלחמה קראתי בסתר ספר שאבא כתב על מלחמת העולם הראשונה. ידעתי שבקרוב יפרצו קרבות בעיירה. ברחנו לכפר ליפובצה (ecwopil) שבקירבת העיירה שלנו. אז התברר לנו שלא רק אנחנו היינו חכמים אלא עוד הרבה אנשים מהעיירה שלנו.

בכפר הזה התמקמנו בשדה פתוח, ובאמת החלו קרבות בעיירה. הפולנים החזיקו מעמד 48 שעות, ולפני שנסוגו החליטו לשרוף את העיירה הסמוכה כאראיוב. שריפת העיירה נועדה לעצור את הלחץ של הצבא הגרמני. כשהקרבות פסקו חזרנו לעיר, והנה אין זכר לביתנו. מצאנו מקום אצל יהודי, שאחותי התיידדה עם בנו, זה היה בית גדול, אבל הצפיפות בו היתה גדולה, והמצב קשה. הבית שלנו שנישרף. היה בונקר שלא ניזוק ושם היה קצת קמח וקצת מזון שארגנו קודם. התחלנו לבנות את הבית מחדש מכל מה שמצאנו בסביבה. התקופה הייתה חורף והיה קר מאד.

לאחר זמן ניכנסו הגרמנים לעיר והשתלטו עליה. את אבא רצו למנות כאחראי על הקהילה בעיירה. אבא היה אדם מוכר ומכובד, שעסק במסחר וסיפק קמח לכל המאפיות בסביבה. פרנסה לא הייתה חסרה. הבית שלנו נחשב לבית פתוח לליהודים ונוצרים כאחד. היחסים בין היהודים והנוצרים היו בסדר. אבא היה איש מכ ובד ושמר על צביונו היהודי בכל מקום. אבא לא הסכים להיות עושה דברם של הגרמנים והחליט לברוח, על אף שהיה צפוי לו עונש מוות על כך. שבוע לא היה בבית. את מקומו תפס יהודי בשם מאיר שניאור, החי היום בקנדה. יהודי זה הכיר את אנשי המשטרה וידע להסתדר איתם. הוא התרגל לתפקיד ומילא אותו טוב והצליח לדאוג לקיום חיים תקינים אך לא יכול היה להתערב, כשבאו הגרמנים לקחת יהודים לעבודה. יש שהיו משלמים להם, ומלשיני.ם על אחרים ומצילים בכך את עצמם. את הגרמנים לא עניין מי, הם רק רצו למלא את המיכסה אבא ואני הצלחנו תמיד לברוח מהגרמנים

גרנו באזור של פולנים, ובילילה כשכלבים החלו לנבוח, ידענו: גרמנים באים וברחנו. אמרנו: כל זמן שאפשר לברוח, נברח. חיינו בפחד תמידי שהנה בכל לילה, באים ללכוד אותנו. עד שיום אחד באו מחברת "אופלר" משטוטגרט, חברה לסלילת כבישים והציעו עבודה תמורת אישור עבודה ומעט כסף. בעזרת אישור כזה לא היו לוכדים אותך למחנה והיית מוגן. החלטתי לעבוד אצלם בסלילת כבישים. עבדתי בזה עד שנת 1942. עבדתי כל יום מ-4 בבוקר עד 7 בערב. היינו מקבלים מעט מרק. והיתר הבאנו מהבית. המשכורת הייתה קטנה, אבל לא זה היה חשוב; העדפתי עבודה כזאת על ללכת למחנה. בסוכות של שנת 1942 הגיע אלינו בחור שברח מורשה. אירחנו אותו החג והוא סיפר, שהגרמנים עוברים מעיר לעיר ומחסלים יהודים, ואם אנחנו יכולים לברוח אז לברוח. אבל לא היה לאן! הוא סיפר שהוא מנסה לעבור את הגבול לרוסיה, אבל שם ביתה בעיה, שבגבול ירו עליך גם הפולנים וגם הרוסים. אנחנו התלבטנו מה לעשות? היו לנו קשרים עם גרמני מקומי בשם מלצר. הוא הציע להעביר אותנו את הגבול באוטו של אסירים, כאילו נטפסנו כפולנים לעבודה בגרמניה. וכך אנחנו נסתדר כבר איכשהו. היינו אני אחותי שושה, שתי בנות דודות שלי, מאיר ואחותו. מאיר שהכיר את המשטרה המקומית אירגן את יציאתנו מהגטו. הגענו לסנדומיץ, כשהגענו, הלך מאיר לברר מה המצב. הוא חסר וסיפר: לבחורות יש סיכוי לעבוד, לבחורים המצב מסוכן היות שהגרמנים בודקים ברית מילה, ואם יראו שאנחנו נימולים יהרגו אותנו, לכן חייבים להיפרד. אחותו של מאיר לא הסכימה להיפרד ממנו ורצתה לחזור. אני אמרתי לאחותי ולבנות הדודה, שאם הן יכולות לעבור בלעדי, שיעברו, היות שהמצב קריטי, ומי שיכול שיציל את עצמו. אך הן פחדו להיפרד והחלטנו לחזור. הפולנים שהביאו אותנו עד לגבול טענו שהם הבטיחו להביא אותנו אך לא

להחזיר. מאיר הזמין אותם לארוחה ושיחד אותם,

ולבסוף הסכימו להחזיר אותנו. בדרך חזרה עצר אותי בחור רכוב על אופנוע שידע מהסיפור הזה, ואמר לנו שהלילה מחסלים את העיירה שלנו, והוא מציע שנברח ליער או לאיזשהו מקום, כי אין לאן לחזור. אנחנו בכל זאת חזרנו לעירה, וניסינו לאמת, אם ההודעה שלו נכונה על ידי כך שבדקנו אם מגייסים פולנים לפעולה הזאת, ניסינו להזהיר את ישיכול לברוח שיברח. אבל ל היה לאן לברוח! לי אישית נמאס כבר מלברוח והשלמתי עם הגורל. באותו ערב ליל שבת היה. הודיעו לנו שב- 4 בבוקר יבואו לקחת אותנו. אחיותי אסתר ושושה ברחו לביתן של איכר פולני שהכרנו. אני ההורים ושששש והאח הקטן אליהו נישארנו. ב 4 בבוקר באו ואמרו להתאסף בכיכר בשוק, לא לקחת שום דבר. בשבת ב1942.10.18, ב 4.30 לפנות בוקר, התרחשה ה"אקציה" בעיירה. הגיעו גרמנים אנשי אס.אס. עם כלבים, ועברו מבית לבית.

מי שנימצא בבית חוסל במקום. דוד שלי, שלא יצא, מצאו אותו פולנים שעזרו לגרמנים, וראיתי אותו מקבל כדור במצח. אספו את כל האוכלוסיה בכיכר השוק ב- לא הסבירו לנו כלום, העמידו אותנו ואמרו שכל מי שיש לו כסף-שיוציא, ולא- יקבל כדור בראש. לי היה כסף אבל החלטתי לא להוציא כי יהרגו אותי בין כה וכה. הם לא מצאו אצלי. ואז ציוו עלינו ללכת. בראש הובילו האופנועים ומהצדדים שמרו הגרמנים. הובילו אותנו לעיירה בשם סטאשוב (wozsats) מרחק של שלושה מייל. לסטאשוב הגענו אחר הצהריים, ואחר שהיה של שעות בכיכר השוק פיזרו אותנו, וכל איש חיפש לו מקום בבית הכנסת או אצל היהודים המקומיים. אנחנו הלכנו לגור אצל הדודה, אחות של אבא- אצל משפחת אייזנברג. אצלה היינו כמה שבועות. ערב אחד הכן הפולני שאצלו הסתתרו אסתר עם בעלה זיסל נחומביץ ואחותו שושה וכל הקבוצה, שהייתה צריכה להגיע לגרמניה. הם הסתתרו בשדה, וערב אחד הכין להם הפולני ארוחת ערב בביתו, והזמין גם את המשטרה הפולנית, והם עצרו אותם והביאו אותם לסטאשוב. איתם היה מאיר שניאור, שהכיר אותם. השוטרים הפולנים אמרו לו, שאם עד הבוקר לא יגיעו הגרמנים, נוכל לחזור לסטאשוב. אסתר ובעלה נישארו איתנו, ואחותי שושה ז"ל עם החבר שלה יעקב טרופלר חזרו לאושיק. הבחור מאיר ואחותו החליטו לברוח. שושנה התחפשה לפולניה וכך הסתובבה, כאשר כל לילה היא והבחור ישנים באסם אחר של איזה איכר פולני. לילה אחד פגע ברק באסם, הוא עלה באש והם נאלצו לצאת ולהתגלות. כשהגיעה המשטרה, ירה השוטר הפולני בבחור. השוטר היה בן כיתתו של הבחור והכיר אותו היטב. אנחנו שאר הקבוצה נישארנו גם כן באותה העיירה

עד שיום אחד נודע לנו שהעיר עומדת לפני אקציה. הדוד והדודה כהן, נודע לנו שלבסוף נהרגו ע"י הפולנים. אנחנו הלכנו להתחבא אצל קלוד, שהיה לו מפעל לנרות. נכנסנו להתחבא במרתף תחת האדמה, והמשפחות התחלקו לשתי קבוצות" אחת למרתף, השניה לעליית הגג, ביחד היינו שישים נפש. את המחבוא הכין משה אוליס אייזנברג ז"ל, קרוב משפחה. הוא דאג למזון, למים ולכל הדרוש לנו. הוא נורה במחנה. מצאו אצלו כיכר לחם - מספרת אסתר אחותי, שהיתה שם במחנה - לכן ירו בו. נכנסנו לבונקר בהנחה, שנוכל להצטרף ל"שופי"

כשהרוסים התקרבו לאזורנו, העלו אותנו על רכבת. נוסעים, לא יודעים לאן. קיץ, חם נורא ברכבת, לא אוכל, לא מים, ואנחנו נוסעים ונוסעים. הגענו לצ'נסטוכוב, אבל שם לא רצו בנו, כי המקומות נתפסו על-ידי אסירי ססר'יסק'. משם נסענו לראדלמסק, לבית-חרושת לזכוכית, וגם שם לא רצו בנו. בךדומסק נתקבלה פקודה לפנות את הרכבת. הורידו אותנו באיזה מקום, שמור על-ידי אנשי סס. היינו במצב נואש. שמעתי שיחה בין אנשי סס< המלווים אותנו לי אנשי סס< המקומיים בדבר חיסולנו. לקראת הלילה הגיעו משאיות גדולות. עלינו עליהן. לא ידענו לאן מובילים אותנו. כל אחד חושב איך להתחמק, אבל אין לאן, חשבנו שזה הסוף. נסענו כל הלילה ופתאום ראינו, שאנחנו מגיעים לבית-קברות. עכשיו היינו בטוחים, שזה הסוף, שפה מחסלים אותנו, וקראנו "שמע ישראל". אבל המשאיות המשיכו לנסוע. בכל עצירה הייתה הרגשה שזה הסוף, שהפעם יחסלו אותנו. בסוף הגענו לעיירה פשדב' על-יד לודז, מלאה אנשי סס. אמרו לנו, שזאת החזית עם הרוסים וכי עלינו לחפור תעלות נגד טנקים. הושיבו אותנו באיזה שטח וביקשו 10 מתנדבים. אף אחד לא התנדב. לאנשים הייתה אמונה בגורל, ובעצם היינו בטוחים, שכאן עומדים לחסל אותנו.

הגרמנים בחרו 10 אנשים ואני בתוכם. עלינו לבנות מחנה לכל הקבוצה - כ 600- איש. המחנה היה עשוי תיל כגדר ובאמצע קש, זה הכול. בערב ריכזו את כל הקבוצה. איש סס, שלימים היה המפקד והמחסל של גטו וארשה, דיבר אלינו בטון מרגיע ואמר, שמעתה אנחנו שייכים לצבא. אין לנו מה לדאוג. אנחנו נמשיך עם הגדוד הגרמני הזה בחזית הרוסית. הוא הבטיח, שנקבל אוכל כמו החיילים ושהכל יהיה בסדר, אם נעשה את מה שיוטל עלינו. כך כל בקר היינו יוצאים לחפור תעלות נגד טנקים. האוכל היה בסדר. שם היינו כמה חודשים. יום אחד

כינסו אותנו. קראו שמות והעלו על משאיות אנשים, שעבדו ב- קילץ. גם אותי וגם את שמואל היתר חזרו לחפירות, ואותנו הסיעו לרכבת. כל אחד קיבל כיכר לחם וקופסא בשר, ואמרו לנו שזה צריך להספיק לשבוע ימים. העלו אותנו לרכבת. נוסעים, ולא יודעים לאן. אחרי שבוע הגענו לאיזה מקום, והרכבת עמדה בתוך מחנה. מסביבנו הלכו אנשים בכבכבי עץ ובכותנות פסים. זה היה בוכנוואלד. עד אז לא ידענו ולא שמענו מה זה מחנה, מסביבנו התקהלו אנשים וביקשו

כל דבר שהיה לנו, ואמרו שניתן, כי בכל מקרה יקחו את זה מאיתנו. הובילו אותנו לאולמות גדולים. גילו את הראשים, ואחר-כך לבריכות גדולות של מים וליזול. זה שרף בכל הגוף. לאחר מכן קבלנו הבגד עם המספר וערר כרטיס שבו הוטבע המספר. מספרי היה 27948- זה שמך, זו כתובתך, ורק כך מתייחסים אליך. כל בוקר הלכנו לעבודה לאחר קפה וקצת לחם. העבודה היתה לקחת אבן על הכתף וללכת כמה ק"מ ולחזור עם אבן אחרת, ועוד עבודות ללא תועלת. לאחר זמן העבירו אותנו לבלוק עם יהודים. יום אחד הודיעו לקבוצה שלנו, שלוקחים אותנו לעבודה בתעשייה. ידענו, שאין לנו מה להפסיד. ערכו מיפקד, וכל אחד היה צריך להגיד מה מקצועו. אני ושמואל הלכנו יחד ואמרנו שאנחנו פועלי מתכת. באמת לא היה לנו שום מושג בתחום זה. העלו אותנו על רכבת. ושוב נסיעה של כמה ימים עד שהגענו לעיירה נידראוואל, לבית-חרושת למטוסים. כמו אצל הגרמנים - היה שם סדר: כל אחד קיבל ארגז כלים ומספרים, שתמורתם יכולת לקבל כלים נוספים. אני קיבלתי מקדחה, ולא ידעתי איך להפעיל אותה. לא גיליתי שאני לא יודע, אבל צריך לעבוד - ואז שמתי לב שמנהל העבודה הוא בסדר, לא נאצי (אחר-כך נודע לי, שלמחנה זה הגיעו גרמנים שהיתה להם פרוטקציה לא להישלח לחזית). שמו היה דר. הסבלו גם אני ונאצי לא עסקתי אף פעם במטוסים, ולכן כדאי לצרף אחד חדש עם אחד ותיק. הוא קיבל את זה וכך הסתדרתי. התנאים היו טובים ואני הבראתי לאחר בוכנוואלד. היה לי חדר מסודר, לא דומה כלל למה שהיה במחנה. רק היה קר מאוד. עבדנו כל יום 21 שעות. לילה אחד, כשהיה קר נורא, גילגלנו שמיכה סביב הגוף וכך עבדנו. מישהו הלשין ובבוקר קיבלנו עונש - לעבוד משמרת

נוספת ללא אוכל. היה שף קאפו טוב, בחור בשם אוטו הרמן, הוא תמיד עודד אותנו ובאותו יום של העונש היה מגניב שניים-שניים לאכול, וכך העברנו את משמרת העונש. כך עברו הימים ולא ידענו כלל מה קורה בחוץ עם המלחמה. יום אחד, בשנת 4491, היה קצת באלאגן, אז אמר לנו מפקד מחנה העבודה: אל תשמחו שהרוסים קרובים, אנחנו נחסל אתכם בזמן. כך נודע לנו שהרוסים מתקדמים לנצחון, וכך התעוררה בנו תקווה. כעבור זמן מודיעים לנו, שאנחנו עוזבים. זה היה בלילה. הצטיידנו באוכל כמה שיכולנו, אני ושמואל התארגנו ביחד. לקחנו קצת תפוחי אדמה לא מבושלים וסלק, העיקר להחזיק מעמד. יצאנו לדרך בהליכה מאוד מהירה, כשאנו מלווים אנשי SS. לא ידענו לאן. בדרך עברו הרבה שיירות של גרמנים. ראינו מצב של בריחה. כל הזמן חשבנו איך לברוח, אבל לא היה לאן. מקום לא מוכר, אוכל אין, אוכלוסיה עוינת - אין סיכוי. כך התנהל המסע כשבועיים. יום אחד שמענו יריות, ולפתע ראינו טנקים. מאחד מהם ירד קצין וצעק על מפקד השיירה שלנו שהוא אידיוט, שהוא טועה בדרך והולך לכיוון החזית. אז הסתובבנו. הלכנו והלכנו, כוח כבר לא היה. סחבתי איתי תפוחי אדמה, ולא היה

כוח לסחוב. רציתי לתת למישהו, ואף אחד לא רצה. המשכתי לסחוב ולא זרקתי יום אחד הגענו למקום שהיתה בו מחצבה. שם חנינו ללילה. כמה חבר'ה מצאו שם מרתף עם תפוחי אדמה והיה מה לאכול. שני חבר'ה הסתתרו. נודע לנו שהאמריקאים מתקדמים לכיוון שלנו, ופתאום היתה תקווה גדולה. השניים שניסו לברוח הצליחו. אחד מהם היה חיים ברלינרבלאו. במיפקד של אותו יום ראו שהם חסרים, התחילו חיפושים אבל לא מצאו אותם. לא היה זמן, והמשכנו ללכת, אבל היינו מרוצים, שבזבזנו זמן בחיפושים. כל הזמן ניסינו להאט את הקצב ולהרוויח זמן, כי ידענו, שהאמריקאים קרובים. ואנחנו בדרך לבוכנוואלד. הגענו לבוכנוואלד ב-1945.10.4 אחרי הצהריים. לא ספרו אותנו, זה היה סימן רע. הכניסו אותנו לאיזה צריף וכמעט לא היו במחנה יהודים. שאלנו את מי שהיה שם, מה קורה להם, והם אמרו לנו, שכל יום מוציאים להורג יהודים ביער. יום לאחר שהגענו לקחו אותנו, נתנו לכל אחד כף דבש, והיינו בדרך ליער להוצאה להורג. התחלנו ללכת, ולפתע

נשמעה אזעקה. זה היה מה שהציל אותנו. התקבלה הוראה לפוצץ את המחנה על יושביו, שלא יישאר זכר, אבל האמריקאים כבר היו קרובים מאוד. היתה שם מחתרת שהצליחה לשדר אס.או.אס. האמריקאים הגיעו והתפתח קרב בין ה-סס לבינים, ואנחנו שוכבים באמצע. לאחר שעתיים נעשה שקט, וראינו את אנשי ה-סס מובלים על-ידי האמריקאים. אז שוחרר המחנה.

לאחר השחרור - ב.1945.11.4 - נשארו בבוכנוואלד. הקבוצה שאיתה הייתי הקימה בית-חולים. אנחנו היינו יחסית בריאים. האמריקאים סיפקו מזון. מצאנו רופאים ואחיות יהודים ולא יהודים שהיו מניצולי המחנה והם הפעילו את בית-החולים. אנחנו עזרנו בעבודות פשוטות.

בינתיים התארנו להכשרה במקום בשם זגנדורף. לאחר זמן עברנו משם - כי המקום עבר לשליטה רוסית - לקרינגסהוף, ושם עבדנו בחקלאות. וחיכינו, עד שיארגנו לנו רשיונות עלייה לארץ. לאחר כחצי שנה אורגנה הוויזה על-ידי הרב שכטר, ועלינו ארצה

זכרו לברכה בני משפחתי שנהרגו בשואה

אבי אברהם "זל" בן חיים זאב שנרצח בשנת 1943 ב-תאזמיר והוא בן 43

אמי רחל "זל" בת פאל ראמפר שנרצחה בשנת 1943 ב-תאזמיר והיא בת 42

אחי אליהו "זל" שנרצח בשנת 1943 ב-תאזמיר והוא בן 11

אחותי שושי "זל" שנרצחה בשנת 1943 ב-אושיק והיא בת 21

אבי צבי לנדגרטן "זל" נפטר ב 10 באפריל 1997 בדיוק 52 שנים מיום השחרור של המחנה